

האקטיביזם המקומי של נשות עיראק מקבל ביטוי ייחודי במחקרה של ד"ר נוגה אפרתי מהמחלקה להיסטוריה, פילוסופיה ומדעי היהדות באו"פ. "הלאומיות הייתה המיילדת של הפמיניזם במזרח התיכון, אך בעוד הנשים במזרח התיכון שירתו את הלאומיות - הלאומיות הכזיבה את הנשים. מבט טרנס-לאומי שופך אור חדש, לא רק על האקטיביזם המקומי, אלא גם על זה האזורי והגלובלי," כך לפי אפרתי.

דרישת שלום מבגדד

אנשים, רעיונות, טכנולוגיות וסחורות. הם מתמקדים ברשתות חברתיות, כלכליות ופוליטיות - אזורים ועולמיות. הם גם בוחנים קשרי גומלין בין-תרבותיים ומגוון של השפעות הדדיות שאינן נעצרות בגבולות של מדינת הלאום. מצד שני, יש להם גם עניין בכל אותם תהליכים וגורמים המבקשים לעצור את התנועה הזו או לשלוט בה. הם שואלים למי יש אינטרס בקיומם של גבולות ובהקשחתם, ולמי יש אינטרס למסמס אותם או להסיר אותם.

"היסטוריוניות של אקטיביזם נשי בדרום הגלובלי, ואני ביניהן, מוצאות שהמבט העל-לאומי הזה פותח פתח לכיווני מחקר מרתקים. למשל, כשמדובר במעבר של רעיונות, אחת מההנחות הפופולריות לגבי הזרימה של רעיונות פמיניסטיים היא, שמדובר בתנועה חד-כיוונית מהצפון הגלובלי לדרום. היסטוריוניות טרנס-לאומיות קוראות תיגר על ההנחה הזו ומדגישות את האופי הרב-כיווני של הזרימה הזו. במפגשים בין-תרבותיים בין נשים מן הצפון והדרום הגלובליים אנחנו מתעניינות ביחסי הגומלין ובהשפעות ההדדיות, וכשאנחנו בוחנות רשתות פמיניסטיות רב-תרבותיות אנחנו מתעניינות גם ביחסי הכוחות בין המשתתפות.

"גישה זו שונה מהגישה שרווחה בחקר התקופה שבין מלחמות העולם - גישה ששמה דגש על הקשר בין סוגיות הנוגעות למגדר לבין שליטה קולוניאלית, התפתחות הלאומיות, המאבק הלאומי ובניית מדינת הלאום לנוכח הסדר המדיני החדש בשליטת מעצמות המערב שקם באזור. בסוגיות כאלה התמקד גם המחקר שלי בעבר".

ת"ר נוגה אפרתי מהמחלקה להיסטוריה, פילוסופיה ומדעי היהדות באו"פ, היא היסטוריונית של המזרח התיכון. היא מתמקדת בחקר נשים ומגדר בעולם הערבי ובהיסטוריה החברתית והפוליטית של עיראק. אפרתי חוקרת את ההיסטוריה של הנשים בעיראק מזה שני עשורים. מחקרה הנוכחי עוסק באקטיביזם נשי בעיראק בין מלחמות העולם ממבט טרנס-לאומי. היא בוחנת מעבר של פרקטיקה ורעיונות פמיניסטיים אל עיראק ומחוצה לה, תוך שימת דגש על אינטראקציות של נשים עיראקיות עם נשים במזרח התיכון ובעולם, וכן את התהליכים והגורמים שעייכבו ועצרו מעברים ואינטראקציות כאלה.

"המטרה של המחקר היא לא רק להציג תמונה מלאה יותר של התפתחות האקטיביזם המקומי בעיראק, אלא גם לשפוך אור חדש על התפתחות אקטיביזם אזורי ועולמי. במילים אחרות, אני מאמינה שמבט טרנס-לאומי על התפתחות תנועת הנשים בעיראק יכולה לגלות ממצאים חדשים על הנעשה בשלוש הזירות האלו - הזירה המקומית, הזירה האזורית והזירה הגלובלית".

וזאת המשמעות של מחקר טרנס-לאומי - היכולת לנוע בין הזירות הללו?

"אכן, היסטוריונים טרנס-לאומיים עוסקים באותן תופעות ותהליכים שאנחנו עדים להם בכפר הגלובלי של ימינו, והם שואלים את עצמם איך אלה באו לידי ביטוי בעבר. הם עוקבים אחרי התנועה חוצת הגבולות של

איך את רואה את הקשר בין התפתחות לאומית להתפתחות מגדרית?

"כבר לפני שלושים שנה הצביעו החוקרות נירה יובל דייוויס ופלויה אנטיאס על כך שהשליטה בנשים ובמיניותן היא סוגיה מרכזית להבנת תהליכים לאומיים. הן קראו לנו לבחון כיצד השיח הלאומי מטיל על נשים כקבוצה את האחריות להמשכיות הביולוגית של הקולקטיב הלאומי, כיצד שיח זה רואה בהן את מי שמסמנות או משמרות את גבולות הקולקטיב, ואיך הוא מטיל עליהן את האחריות להמשכיות האידיאולוגית והתרבותית של הקולקטיב הלאומי. זאת כמובן לצד בחינת השתתפותן במאבק הלאומי ובבניית מדינת הלאום.

"במילים אחרות, העיסוק בנשים, בלאומיות ובמדינת

הלאום פתח כר רחב ומעניין למחקר. הוא גם הוביל

REUTERS/Alamy Stock Photo

נשים עיראקיות בהפגנה בבגדאד לציון שנה למחאה החברתית, הכלכלית והפוליטית שהחלה ב־2019

למסקנות מרתקות. כמו למשל המסקנה שהלאומיות הייתה המיילדת של הפמיניזם במזרח התיכון, או הטענה שבעוד הנשים במזרח התיכון שירתו את הלאומיות, הלאומיות הכזיבה את הנשים.

"אגב, שתי המסקנות הללו מתכתבות למעשה עם טענותיה של הפמיניסטית המצרית הודא שיעראווי שהשתתפה במאבק הלאומי במצרים לאחר מלחמת העולם הראשונה, והייתה הדמות הדומיננטית בתנועת הנשים המצרית עד מותה ב-1947. שיעראווי טענה שההתגייסות וההקרבה למען המולדת היו 'שערי הכבוד' שדרכם הצליחו נשים מצריות להיכנס לחיים הציבוריים, אבל ביטאה את אכזבתה מכך שהתגייסותן של נשים באזורנו למאבק הלאומי לא הפכה אותן לאזרחיות שוות במדינה העצמאית.

"העניין הוא שמחקר שנעצר בגבולות מדינת הלאום ומונחה על ידי הנחות לאומיות מפספס לא מעט התפתחויות היסטוריות חשובות. לא מעט אקטיביסטיות שפעלו באזורנו לא השתלבו היטב בנרטיבים ההיסטוריים הלאומיים ונדחקו מהם בגלל החיים הטרנס-לאומיים שניהלו - הן נעו ממקום למקום וחיו שנים מחוץ למולדתן, או ממגוון של סיבות לא נחשבו באמת כאזרחיות המדינה. ההיסטוריה הטרנס-לאומית מתעניינת מאוד בחייהן ומחזירה אותן לנרטיב ההיסטורי".

להתגבר על בעיית הנגישות במחקר

בין השנים 2006 ל-2011, עמדה אפרתי בראש קבוצת המחקר על עיראק שלאחר סדאם חוסיין, במכון טרומן באוניברסיטה העברית בירושלים. כיום היא חברה בוועד המארגן של פורום ההיסטוריוניות של המזרח התיכון במאות התשע-עשרה והעשרים, במרכז למחקר פמיניסטי ב"אישה לאישה", וחברת הוועד המנהל של האגודה הישראלית ללימודי האסלאם והמזרח התיכון.

חקרת תחום ייחודי מאוד. איך הגעת דווקא לנשים בעיראק?

"כשהתחלתי את לימודי המזרח התיכון שלי לא היה קורס על נשים, והנושא לא נחשב כנושא חשוב למחקר. היסטוריה של נשים הייתה חשובה לי, ראיתי בה היסטוריה שלי, ורציתי לתרום לתחום שהתחיל להתפתח בעולם: חקר ההיסטוריה של נשים באזורנו. כשהפניתי את תשומת הלב שלי לנשים במזרח התיכון, מצאתי שיעראק הוא אחד המקומות שנחקרו הכי פחות.

"ככלל, מעט מאוד נכתב על התפתחות תנועת הנשים בעיראק, בעיקר בשנותיה הראשונות. שלא כבארצות השכנות, בעיראק אנחנו עדיין עוסקים במטלות הכי בסיסיות של החזרת הנשים להיסטוריה. התפתחויות שאפיינו את השלבים הראשונים של התפתחות תנועות הנשים, וזכו למחקר נרחב בעשורים האחרונים, לא נחקרו דיים בעיראק. לגבי מצרים, תורכיה ואיראן אנחנו יודעים לא מעט על השתתפות נשים בדיון האינטלקטואלי על מעמדן שקדם להופעת תנועות הנשים, על התפתחות עיתונות נשים, על הקמת ארגוני נשים ראשונים ועל השתתפות נשים במאבק הלאומי.

"אחת הסיבות למחסור במידע היא בעיה של נגישות לחומר. לאחר נפילת סדאם הרבה מקורות ראשוניים פורסמו או הוגשו. הכתיבה שלי התמקדה בשנות הארבעים והחמישים, וכאמור הייתה מושפעת מאוד מהמִתודולוגיה הלאומית. המחקר הנוכחי שלי הולך אחורה ושם דגש על שנות העשרים והשלושים, וכן מוסיף מבט טרנס-לאומי".

איך חוקרים את עיראק בלי לנסוע לשם?

"יכולתי לנסוע לעיראק, אבל כישראלית לא הייתי בטוחה שאוכל לחזור", צוחקת אפרתי. "חשתי הגבלה, אבל לאחר 2003 הרבה מהחומר נפתח, הועלה לאינטרנט, והתווסף לחומר שאספתי בכל רחבי העולם. הגעתי לארכיונים הלאומיים בהודו שבהם נשמר חומר בריטי רב מעיראק מהתקופה שחקרתי. המסמכים הועברו לשם בשל החשש שיפלו בידי מדינות הציר בשנת 1941. כמובן שהגעתי גם לארכיונים, למסמכים פרטיים ולספריות בבריטניה ובארצות הברית שבהן חומר רב שמור. פה בארץ, 'מרכז מורשת יהדות בבל' מחזיק חומרים נהדרים. ראייתני גם נשים אקטיביסטיות שאת רובן פגשתי בלונדון. גלי הגירה ופליטות הביאו רבות מהן למדינות המערב. במילים אחרות, חומר רב יצא מעיראק ובאמצעותו אני מבקשת להתגבר על מגבלת הנגישות, אבל בלי ספק הייתי שמחה להגיע לשם".

למה יש פחות מחקר על עיראק מאשר על מצרים, סוריה או אירן למשל?

"זאת שאלה מצוינת, והתשובה היא שיעיראק הייתה סגורה הרבה מאוד שנים בפני המערב. עם כניסת כוחות הקואליציה למדינה, נשדדו או הושמדו מסמכים רבים ואוצרות מדינה. אפילו לאחרונה, עם כניסת 'המדינה האסלאמית' (דאע"ש, Isis) לצפון עיראק, שמענו שוב ◀

נשים עיראקיות בוועידה

האם דור המילניום (דור ה-Y) יציל את המצב בעיראק?
 "אני מקווה מאוד. הדור הצעיר אמיץ מאוד - אמנם לא שומעים את זה הרבה בארץ, אבל החל מאוקטובר 2019 מתקיימות שם הפגנות נגד השחיתות הממשלתית, המחסור בשירותים בסיסיים ועוד. נשים לוקחות חלק מרכזי בהפגנות בדרכים שונות ומגוונות, אבל המצב מורכב, וזה כבר נושא לשיחה אחרת."

מה עם האביב העיראקי?

"יש עיראקים שטוענים שהאביב הערבי התחיל כבר ב-1991 כשהעיראקים יצאו במרד נגד סדאם חוסיין, והיו בטוחים שהאמריקנים יתמכו בהם במסגרת מלחמת המפרץ. אבל התמיכה המיוחלת לא הגיעה, סדאם דיכא את המרד באופן ברוטלי. אבל בימים אלה בהחלט יש אי-שקט אזרחי, ודרישה בלתי מתפשרת שהמדינה תנהג יותר כמדינה שמספקת אזרחות שווה, הגנה ושירותים. אבל גם בלי אביב עיראקי, ואם לתת סיום אופטימי לריאיון - אנחנו עדים בשנים האחרונות שאקטיביסטיות עיראקיות יוצאות למאבקים חוזרים ונשנים כדי להרחיב את הישגיהן של אימהות תנועת הנשים בעיראק שעליהן אני כותבת, ואני מקווה שאומץ ליבן עוד יוביל אותן להישגים."

על שוד, הרס והשמדת מסמכים. מצד שני, כמויות אדירות של מסמכים של מפלגת הבעת' ששלטה בעיראק משנת 1968 עד 2003, ולאחרונה של 'המדינה האסלאמית', הובאו לארצות הברית, והחל ויכוח על הלגיטימיות של הוצאת המסמכים מעיראק ללא הסכמת תושביה שהמסמכים שייכים להם. לאור הוויכוח חוקרים מהססים אם להשתמש במסמכים כאלה. אני עוסקת בתקופה מוקדמת יותר וחושבת שהחומרים שבידי, שנפתחו בשיתוף פעולה עם הספרייה הלאומית העיראקית ושמצאתי אותם ברחבי העולם, יאפשרו לי לתרום תרומה חשובה למחקר."

הדור הצעיר אמיץ מאוד - אילו תגובות קיבלת מקוראות או מחוקרות עיראקיות?

"חוקרות עיראקיות מכירות אותי ומצטטות אותי, וזה חשוב לי מאוד. לפני כמה שנים, תחנת טלוויזיה עיראקית בשם 'אל-חורה' שלחה אלי צוות טלוויזיה לראיון אותי על תנועת הנשים בעיראק. לפני הריאיון המפיק ואני שוחחנו בטלפון כמו שתי זקנות בפגישת מחזור ושאלנו את עצמנו: מי מהאקטיביסטיות עדיין חיה? מה היא עושה? איפה היא גרה? ואת מי כדאי לראיון? זה היה משעשע מאוד. שאלתי אותו איך הוא הגיע אלי, והוא אמר שאחת מחברות הפרלמנט העיראקי המליצה לו לפנות אלי."